

ORHAN PAMUK, BEN VE “VEBA GECELERİ” {1}

FARUK TURINAY

Açılış: Tuhaf Bir Sezgi

Bu yazının biraz tuhaf bir yazı olacağını şimdiden hissediyorum. Böyle hissetmek için yeterince sebebim var.

Biraz Orhan Pamuk'un yazılarında zaman zaman kullandığı bir yöntemi kullanarak kendisini selamlamak için, biraz Umberto Eco'nun yetmiş dokuz yaşında yayımladığı *Genç Bir Romancının İtirafı*'ndaki listeler ve sıralamalarla ilgili eğlenceli pasajları hatırlayarak gülümsemek için, biraz da sıkıcı akademik metinlerin tanrının bir emriymiş gibi vazgeçmediği başlıklandırma ve numaralandırma sistemini, sanki “sıradan bir cinayet” işleyen alaycı bir katilin polis raporlarıyla alay ettiği aşırı sistematik itirafnamesindeki gibi muzipçe niyetlerle taklit etmekten kendimi alıkoyamadığım için, bu yazının tuhaf olacağına ilişkin hissimin belli başlı sebeplerini maddeler halinde anlatacağım.

1- Orhan Pamuk'tan bahsederken roman sanatına değinmem, romandan bahsederken de edebiyatın, söz sanatının ve insanın kökenleri üzerine hayal kurmamam mümkün değil. 2- Bazı yazarlar çok önemsedikleri başka bir yazardan bahsederken ister istemez hayata ve sanata ilişkin en temel düşüncelerinden bazılarını ortaya koymadan edemezler; ben de o tür yazarlardan biriyim. 3- Orhan Pamuk, *Öteki Renkler*'i okuduğum üniversite yıllarımdan be-

ri benim edebiyat dünyamda çok önemli bir yere sahip. 4- Şahsen tanışmış ve ayaküstü sohbet etmiş olmam dolayısıyla kendisi hakkında eserleri dışında da bir izlenimim var. 5- İlk kez bir yazımı tamamen ona ayırmaya karar verdim. 6- Bazı romanlarını şimdiden dünya klasiği olarak görece kadar beğenmememe rağmen bu yazıyı başarısız bulduğum son romanı *Veba Geceleleri*'ni okuduktan hemen sonra yazıyorum. 7- Bunlar gibi, yüzlerce sayfada anlatmam gereken ve belki de günün birinde hakkında ayrı bir kitap yazacağım pek çok konuyu beş on sayfada da olsa ana hatlarıyla anlatmaya ihtiyaç duyuyorum. Daha başka sebepler de vardır mutlaka, ama bu kadarı yazının benim açımdan tuhaf olması için yeter de artar bile.

Sonuçta yazım belli ki tuhaf ve eklektik olacak, ama onun tüm parçalarını bir bütün haline getirecek şey yine tuhaflığı olabilir. O halde nereden başlamalıyım?

Başlangıç

Başlangıçta yazı yoktu, söz yoktu, sadece ses vardı. Ses tüm canlılarla birlikteydi. Ve ses canlı'ydı. Ses tüm hayvanlarda vardı.

Yeryüzünün bir bölümünde iklim değişti, ormanlar yok oldu. Geriye kuru otlar ve orada yaşayan bir grup hayvan kaldı. Bunlar aç ve açtıydı. Karınlarını doyurmak için, başka hayvanlara yem olmak için birbirlerine daha çok ihti-

yaçları oldu. Birbirlerine daha çok seslendiler. Sesleri kadar ihtiyaçları da arttı. Artık ses onlara yetmiyordu, söz'ü icat ettiler. Ve kendilerine insan dediler. İnsan artık daha çok hatırlıyor, daha çok hayal kuruyor, hikâyeler uyduruyordu.

Artık söz vardı. Söz insanla birlikteydi. Ve söz insandı. İnsanın yapıp ettiği her şey söz sayesinde var oldu. Söz olmasaydı kap kacak, giyim kuşam, alet edevat da olmazdı. Söz olmasaydı hatıralar, hayaller ve hikâyeler de olmazdı. İnsan hayatı söz'deydi. Söz sayesinde yeryüzünde tarım başladı, ticaret gelişti. Mal mülk çoğalınca bir yere kaydetmek gerekti. Böylece işaretler, resimler ve zamanla harfler ortaya çıktı.

Artık yazı vardı. Yazı insanla birlikteydi. Ve yazı insandı. Artık insan hayatı yazı'daydı. Çok geçmeden insan malından mülkünden başka hatıralarını, hayallerini ve hikâyelerini de yazıya geçirdi. İnsan artık daha çok hikâye uyduruyordu. İnsan en çok inanmak ve oyalanmak istiyordu. Hikâye insanı inandırıyor ve oyalıyordu.

Artık hikâye vardı. Hikâye insanla birlikteydi. Ve hikâye insandı. İnsanın artık daha çok boş zamanı vardı. Hikâyeler o kadar çoğaldı ki insan hikâyelere çeşitli isimler verdi. Kimine şiir ve masal, kimine oyun dedi. İnsan daha çok çoğalıp daha çok üretince bir grup insanın daha çok boş zamanı oldu. Bunların karnı tok, vakti çoktu. Canlıların sıkılmaması için oyalanmaya

herkesten daha çok ihtiyaçları vardı. Artık hikâye onlara yetmiyordu. Romanı icat ettiler. Roman insanı daha çok oyalıyor, daha çok hayal kurduruyor, düşündürüyordu.

Artık roman vardı. Roman insanla birlikteydi. Ve roman insanı. Romanın içine her türden hikâyeye girdi. Romanlar o kadar çoğaldı ki daha çok boş zamanı olan bir grup insan romancı, bir grup insan da romanlar hakkında yazar çizer oldu ve bunlar romanlara çeşitli isimler verdi. Kimine iyi roman, kimine kötü roman dediler.

Yeryüzü maldan mülkten ve insandan geçilmez hale gelince hemen her insanın daha çok boş zamanı oldu. Artık roman onlara yetmiyordu. Saymakla bitmez meşgale ve ekran'ı icat ettiler. Bunlar da insanı oyalıyor, bazen hayal kurduruyor, nadiren düşündürüyordu.

Artık saymakla bitmez meşgale ve ekran vardı. Bunlar insanla birlikteydi. Ve bunlar insandı. Ama bir grup insan yine de roman okumaya, yazmaya ve roman hakkında yazıp çizmeye devam etti. Romanların büyük kısmı sıkıcıydı. Ama hayat daha sıkıcıydı. Yeryüzü kalabalıktı, şehirler gürültülü ve engin aydınlıklarla kaplıydı. Ama romanın ruhu hâlâ yeryüzünde hareket ediyordu.

İlk Neden Paradoksuna Katı Bir Yaklaşım ve Zorunluluk Meselesi

Edebiyat-yazar ilişkisi yumurta-tavuk paradoksuna benziyor. Fakat benim bu konuda görüşüm belli ve tavuktan yana. Diğer önemli mesele, tavuğun neden tavuk olduğu, neden başka herhangi bir şekilde değil de bu şekilde bir yumurta meydana getirdiği. Bu konuda da görüşüm açık: Başka bir ihtimal yok.

Peki, bütün bunlar ne demek oluyor?

(2-1) "Edebiyat" diye bir şey yoktur, sadece yazarlar vardır.

Birey, özne merkezli yaklaşım felsefe alanında insanı olgulardan, gerçek dünyadan kopardığı için ne kadar zararlıysa, kuru bir akıl yürütmeye açıklanması imkânsız sanat ve edebiyat işlerinde aksine bir o kadar yararlı, hatta zorunludur. O yüzden sanat tarihçisi Gombich'in sanat ve sanatçı için söylediğini gönül rahatlığıyla edebiyat için söyleyebilirim: Bence büyük harfle yazılan "Edebiyat" diye bir şey yoktur, sadece yazarlar vardır.

Yazarın yazdığı şeylerin hepsine birden edebiyat deriz, yoksa yazar "edebî metinler yazan kişi" değildir. Mesela "Rus edebiyatı" diye bir şeyden söz ederiz; oysa bu aslında tüm kavramlar gibi uydurmadır, meramımızı kolay yoldan anlatmaya yarar yalnızca. Aslında var olan Puşkin, Dostoyevski, Gogol gibi bazı yazarlardır, onlar Rusça bir şeyler yazar, hepsi budur. Buradan, hayattaki pek çok acımasız gerçekten biri olan şu sonuç çıkıyor: Edebiyat, doğanın yetenek bahsettiği bir avuç insanın harcıdır.

(2-2) Özgür irade diye bir şey yoktur, herkes her şeyi mecburen yapar.

İster bir fizikçinin gözüyle evrenin işleyişini ele alalım, isterse soğukkanlı ve akılcı bir tarihçi gibi tarihi ya da gerçekçi bir edebiyat meraklısı olarak yazarların hayatlarını dikkatle inceleyelim; araştırmamızın sonunda irade özgürlüğü diye bir şeyin olmadığını fark ettiğimizde, tüm insanlar gibi "yazar" dediğimiz kişinin de kendi isteğiyle değil, mecburen kendisi, yani yazar olduğunu anlarız. Hatta yazar, sadece yazar olmaya mecbur değil, yazdığı her şeye, ilk kelimesinden son

kelimesine kadar mecburdur. Tolstoy, doğarken beraberinde getirdiği zihinsel, biyolojik ve diğer özellikler, içinde yaşadığı tarihi, siyasi, ekonomik, sosyal koşullar, aldığı eğitim, sahip olduğu statü, en küçük detaylara varıncaya kadar tüm hayat tecrübesi, mesela 16 Mayıs 1846 Cumartesi günü rüyasında, Paris büyükelçisiyken Çar yönetimini Napolyon'un güvenilmezliği konusunda uyaracak kadar basiretli bir diplomat olan general akrabası Pyotr Aleksandrovich Tolstoy'u görmesi ve giderek kâbusa düşen bu rüyada iki yıl önce ölmüş olan bu akrabasıyla aralarında tatsız bir konuşma geçmesinin de etkisiyle sabah baş ağrısıyla uyandığı için üst üste üç fincan kahve içmesi gibi sayısız etmen dolayısıyla 1863 ile 1869 yılları arasında elimizin altındaki o kalın *Savaş ve Barış*'ı son kelimesine kadar, tüm ayrıntılarıyla yazmak zorundaydı ve yazdı. Benzer karmaşıklığıdaki sayısız sebeple, 2016-2021 yılları arasında 537 sayfadan oluşan *Veba Geceleri*'ni yazmak zorunda olan ve yazan Orhan Pamuk için de aynı durum geçerli. Fakat mesele sadece yazarları ilgilendirmiyor. Herkes her şeyi kaçınılmaz olarak, mecburen yapar. Mesela II. Abdülhamit'in –marangozluğu özgür bir tercihle hobi olarak "seçmiş" gibi görünse de aslında o zamana kadar kendisini şekillendiren tüm koşulların kaçınılmaz sonucu olarak– 1901 yılında (ne tesadüf, bu tarih aynı zamanda II. Abdülhamit'ten sık sık bahsedilen *Veba Geceleri* romanının geçtiği yıldır) gül ağacından mamul, sedef ve fildişiyle bezeli, 130 x 236 x 43.5 cm ebadındaki o harika dolabı mecburen yapmış olduğu gibi ben de "Orhan Pamuk, Ben ve *Veba Geceleri*" başlıklı bu yazıyı 2022 yılında (mesleki olarak değil, nedensellik yasaları gereğince) mecburen yazıyorum. Bugün (2

Orhan Pamuk

Eylül 2022) evime gelen mobilya montajcısının arkadaşlarıyla motosikletle Uludağ'a kampa gidişinin başka bir zamana değil geçen hafta sonuna denk gelmiş olması da kaçınılmazdı. Çok daha yeni, bugün, 3 Eylül 2022 günü ("bugün"ün anlamının her gün değişmesi, bana çok makul gelen ama bir türlü alışamadığım şeylerden biridir) vuku bulmuş ve son bir örnek daha vereyim: Akşamüstü oyun yazarı olan bir arkadaşım aradı ve pek çok şeyi konuştuktan bana gönderdiği oyunu okuyup okumadığımı sordu. "Şu yazıyı bitirdikten sonra okuyacağım," dedim, "rahat kafayla okumak istiyorum." Gerçekten bu konuda kararım kesindi. Sonra bu yazıya çalışmak üzere evimden çıkıp belirli bir kafeye gitmeye karar verdim. Gideceğim kafeye yakın bir yere arabamı park ettikten sonra fikrimi biraz değiştirdim ("gideceğim kafede espresso bazlı kahve yok, önce şu ünlü kahve zincirinden bir kahve alayım, ne de olsa çalışacağım kafenin sahibiyle tanışıklığımız var, elimde dışarıdan alınmış kahveyle gitsem bir şey demez, hem iki adım da olsa yürü-

müş olurum, zihnim açılır"). Karton bardakta kahvemi alıp o kafeye gittim. Her zaman anlayışlı, esprili ve gülyüzlü olan kafenin sahibi bugün kuralcı, ciddi ve titizdi: Masanın üzerine koyduğum bardağın dolu olduğunu anlayınca bardağı aldı ve sanki yasadışı bir madde, mesela Hollanda'dan ithal edilmiş esrarlı bir kekmiş gibi telaşla peçeteliği siper ederek diğer müşterilerin göremeyeceği şekilde bir yere koydu. Normalde dışarıdan içecek getirilmediğini, bardağı kimseye göstermemem gerektiğini, üstelik onların mekânında dünya kahvelerinin her türlüşünün bulunduğunu söyledi. Peki, dedim. Artık planım değişmişti. Çayımı içip kalktum ve bir yudum dahi almadığım kahvemi arabamda içmeye karar verdim. Biraz yürüyünce karşıma boş, karanlıkta kalmış bir kamelya çıktı. Burası yasadışı bir kahve içmek için biçilmiş kaftandı. Oturdum. Karşımdaki manzara güzeldi: Arka planda parkın ağaçlarının alacakaranlıkta kalan pitoresk görüntüsü, sokak lambalarının yaydığı sarı ışıklar, birkaç dakikada bir önümden ellerinde torbalar, telefonlar

ya da kahve bardaklarıyla yürüyerek geçen kadınlar, erkekler; yakın planda zafer işareti yapan bir insanın kaldırdığı iki parmağa benzeyen, V şeklinde iki palmye ağacının gövdesi, bir de kamelyanın üstüne yapıştırılmış kâğıttaki not: "ŞEHİR TİYATROLARI PERSONELİNE AİTTİR". Yeniden keyfim yerine gelmişti. Bazı çağrışımlar devreye girmiş olmalıydı. Kahvemi içerken telefonumu kurcalamak yerine akşamüstü konuştuğum arkadaşımın iki oyunundan kısa olanını okuyarak oyalanmaya karar verdim birden: "FATİH GÜMÜŞGÖZ. WITTEGENSTEIN'IN SİNEĞİ. SAHNE I..." Okuyup bitirdim. Oyun Beckett'i hatırlatacak kadar zekiceydi! İyi-ce neşelenmiştim. O an dikkatimi çekti: Bu oyunu kesinlikle bugün okumayı planlamıyordum, hele de daha önce oturmadığım, varlığından bile haberdar olmadığım bir kamelyada! En önemli olaydan en önemsizine kadar her zaman tesadüf dediğimiz birtakım olgular art arda geliyor, sonucu kaçınılmaz şekilde belirliyordu. Tolstoy *Savaş ve Barış*'ını, Pamuk *Veba Geceleri*'ni,

ben de bu mütevazı yazımın bu paragrafını aynen şimdi okuduğunuz gibi, noktası ve virgülüne kadar böyle yazmak zorundaydık; II. Abdülhamit o harika dolabı en küçük süslemesine kadar öyle yapmak zorundaydı; dün (“dün” de “bugün” gibidir, aslında tüm kelimeler gibi güvenilmez ve kaypaktır) evime gelen mobilya montajcısı da Ulu dağ kampına geçen hafta sonu gitmek zorundaydı; ben de daha bir saat öncesine kadar kesin olan çalışma programımı bozarak arkadaşımın kısa oyununu, bu yazıyı bitireceğim önümüzdeki hafta değil, bugün akşam, tam olarak bir saat önce okumak zorundaydım. Saymakla bitmez gelişmeler, durumlar, düşünceler, duygular, karşılaşmalar her şeyi belirliyordu. Özgür irade diye bir şey yoktu.

Hayatta karşılaştığımız, tanık olduğumuz ya da işittiğimiz olguların bazılarını sıradan, bazılarını ilginç buluruz; oysa hepsinin yapısı aynıdır. Bazı olguları diğerlerine göre daha şaşırtıcı, tesadüfî, hatta bazen mucizevî bulmamız, onların arka planındaki sayısız ayrıntı hakkında yeterince bilgimiz olmamasından kaynaklanır.

Bazılarımızın her zaman, bazılarımızın kimi zaman özgür iradeye inanmamızın arkasında ise en az dört sebep vardır: 1- Yaşadığımız, yaptığımız sandığımız şeylerle ilgili o kadar az şey biliriz ki, gerek başkalarının gerekse kendimizin “tercih”leri, “karar”ları olduğunu sanırız. (Mesela bir romancı “şu konuda bir roman yazmaya karar verdim,” demekten hoşlanır; ben de az önce bu “karar verdim” ifadesini alışkanlıkla kullanmış olabilirim, oysa romancı romanın içeriğinin zihninde nasıl oluştuğunu dikkatle incelese aynı şeyi söylemekte zorlanır, ben de aynı şeyi kendi davranışım açısından incelesem o ifadeyi rahatça kullan-

mam.) 2- İnsan zihni çok tembel-dir, mesele bizzat kendisiyle ilgili olsa bile davranışlarımızın arkasında yatan nedenler gibi aşırı karmaşık konulara kafa yormak yerine iradenin özgürlüğüne inanarak işi kolay yoldan halleder. (Zaten insanı diğer hayvanlardan ayıran asıl özellik, kendini kandırma yeteneğidir.) 3- İnsanın belirsizliğe tahammülü çok azdır. Hepimiz kendi irade gücümüze inanarak bir şeyleri değiştirebileceğimizi düşünür, öyle teselli buluruz. (“İsteyen başarır”, “Güç içimizde” gibi kişisel gelişim sloganları bununla bağlantılıdır.) 4- Toplumsal düzeni korumak, adaleti sağlamak gibi naif niyetlerle birilerini sorumlu tutmak, mahkûm etmek için özgür irade masalına ihtiyacımız vardır. (Aksi halde “isteyerek yaptı, yapmasaydı, başına bunlar gelmezdi,” gibi iç rahatlatıcı şeyler söyleyemeyiz.)

Bütün bunların kulağa biraz tuhaf gelebileceğinin farkındayım ama somut olgular ve nedensellik meselesi İskoç filozof David Hume’dan beri çoğu zaman tuhaftır.

Yazının bu aşamasında artık bunların “Orhan Pamuk, ben ve *Veba Geceleri*”yle ne ilgisi olduğunun anlaşıldığından eminim: Her insan, her eser, her şey kendisi olmaya mahkûmdur. O halde? O halde hem başkalarına, hem kendimize, hem de başka şeylere karşı biraz daha hoşgörülü olabiliriz. Bu bir tavsiye, telkin filan değil –Tanrı tavsiye vermekten ve almaktan herkesi korusun– sadece sanat işleriyle meşgul olmanın hoşlananlarımızın gelecekteki muhtemel durumuna ilişkin küçük bir tespit: Şartları kendisini daha hoşgörülü olmaya zorlayanlar zaten öyle olacaktır. Tabii hoşgörülü olmamız gerçekçi olmamıza, gerçeği keşfetmek imkânsız olsa da ona biraz daha yaklaşmamıza en-

gel değil. Bu gerçek ister evrenin muazzam serüvenine ilişkin olsun, isterse kendi küçük dünyamıza.

Orhan Pamuk ve Ben

Orhan Pamuk’un adını lisede duymuş ama onu hiç okumamıştım. Pamuk’tan bilmem ne ödülü, politik görüşü gibi yüzeysel ve sıkıcı bağlamlarda bahsedildiğini hayal meyal hatırlıyorum.

Üniversite birinci sınıfta on sekiz yaşındayken Şişli’deki büyük bir kitapçıdan Orhan Pamuk’un *Öteki Renkler* adlı kitabını aldım. Kitap tesadüfen karşıma çıkmıştı. Ben de manavdan taze, lezzetli bir meyve seçer gibi kitabı evirip çevirmiş, içinden birkaç cümle okuyarak tadına bakmış ve öyle almıştım. İletişim’den çıkan, koyu renk sayfaları olan, kapağında eski bir pasaportla yarısı görünen iki kitabın, yazarın yarısı içilmiş kahve fincanının, kurşun kalemle kapağı açık dolmakalemnin, mürekkep şişesinin, masa lambası ayağının, gözlüğünün, saatinin, dağınık notlarının ve bir kısmı üzerine dökülmüş sıvı yüzünden okunmaz hale gelmiş düzgün bir elyazısıyla yazılmış defterinin olduğu çalışma masasının fotoğrafı olan bir kitaptı bu. Kapaktaki fotoğraf benim için güçlü bir imajdı: Ortaokulda ve lisede günlük tutmuş, hatta lise son sınıfta ikinci dönemin başından itibaren ÖSS’ye çalışma bahanesiyle okula gitmeyerek elde ettiğim boş zamanda ÖSS’ye çalışmayı da tamamen bıraktığım için bir Osmanlı tarihi kitabı yazmaya girişmişim ama günün birinde hikâye, roman gibi kurgusal şeyler yazmayı ciddi şekilde hiç hayal etmemiştim. Gerçi o zamanlarda ve sonrasında hiç yazı yazmıyor değildim, ama bunlar daha çok gezi yazılarıydı. (*Öteki Renkler*’i alıp okuduğum sene, bunlardan ilkinin, *Radikal İki*’de yayımlamıştım.) Yine de on sekiz ya-

şında, *Öteki Renkler*'in kapağının bende güçlü bir etki uyandırması, şimdi düşünüyorum da, bilinçaltımda bir kurgu yazarının yaşamından kaynaklanıyor olmalı.

Sonra kapağındaki fotoğrafla içeriği çok uyumlu olan bu kitabı okudum. Tarihte kitap okuyarak insan hayatının değiştiği görülmemiştir. Benim hayatım da değişmedi. (Yazarın *Yeni Hayat* romanının ilk cümlesi, "Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti", bence şefkatli, muzip ve sevimli bir şakadır. İnsana Don Kişot'un tathı dalgınlığını hatırlatır.) Ama kitabı çok sevdim. *Öteki Renkler*, daha önce okuduğum hiçbir kitaba benzemiyordu!

Bir kere Orhan Pamuk'un eski ya da yeni hiçbir dil takıntısı yoktu; yaşayan Türkçeyle yazıyordu. İkincisi, daha önce edebiyattan ve kendi hayatından bu kadar tutkuyula bahseden birini okumamıştım: Pamuk, Batılılara has açık sözlü-

lüğü ve özgüveni sayesinde başka birinin hayatından bahsedencesine kendi hayatından, kendi deneyimlerinden ve gözlemlerinden rahatça, utanmadan, ayrıntılı ve kompleksiz bir şekilde bahsedebiliyordu. Olabildiğince açık ve dürüst; yalan söylemeye ihtiyaç duymayacak kadar akıllı ve özgür görünüyordu. Dahası tam bir kronik edebiyat hastasıydı. (Kitabın daha başında "Edebiyata bağımlılığım da beni bu anlamda 'yarı ölü' durumuna getirmiştir (...) Kaşıkla ya da iğneyle alınan ilaç gibi her gün 'almam' gereken edebiyatın, esrarkeşlerde olduğu gibi bazı nitelikleri ve anlamlı bir 'dozu' var. Öncelikle 'mal' iyi olmalı..." filan diyordu.) Pamuk'un açık sözlülüğü edebiyat düşkünlüğüyle birleşince ortaya samimi ve harika bir edebiyat sohbeti çıkıyordu. Üçüncü bir şey, Pamuk yine benzer bir açık sözlülük ve özgüvenle, politik ya da toplumsal yönü olan durum-

ları çekinmeden tasvir edebiliyor, bu tür sıfatları özgürce kullanabiliyordu: Lafı dolandırmadan İslamcı birine İslamcı, Kürt birine Kürt, dindar birine dindar, yoksul birine yoksul, Marksist birine Marksist deyip geçiyor; "muhafazakâr", "güneydoğulu", "mütedeyyin", "dinî değerlere saygılı", "dar gelirlili", "gelişmekte olan" gibi kaçamak ifadeleri kullanmaya tenezzül etmiyordu. Ayrıca *Öteki Renkler*'in yazarı o zamana kadar okuduğum yazarlardan çok daha kültürlüydü (henüz Tanpınar'ın *Edebiyat Üzerine Makaleler*'ini okumamıştım). Üstelik kültürel merakının ve zevklerinin Batı dünyasıyla sınırlı olmadığı, dünyanın her tarafındaki kültür birikimine pasaport sormasızın doğal bir ilgi duyduğu her halinden belliydi. Ve en önemlisi, bu adam çok zekiydi ve zekâsı uygarlığın seçkin eserleriyle beslenmiş, işlenmiş, sofistike bir zekâydı: Anlatımındaki bütünlük, cümlelerinin

Orhan Pamuk

art arda geliş şekli, her bir cümlesinin kendi içindeki dengesi ve derinliği, çoğu zaman aynı anda hem akıcı hem şaşırtıcı olmayı başarması, çoğu İslamcı yazarın aksine sahip olduğu zengin kültür sayesinde basit dil oyunlarına muhtaç olmadan anlatmak istediğini hem yoğun ve anlaşılır bir şekilde hem de zevkle anlatışı, sosyalizm, milliyetçilik, feminizm, İslamcılık, Kemalizm gibi siyasi angajmanlardan başka ayırt edici yönü az olan pek çok yazarın aksine edebiyata sızmış klişelerden, toplumsal önyargılardan ve yüzeysel ya da duygusal siyasi tavırlardan uzak duruşu, bir şeyi anlatırken ansiklopedik, görünüşte tarafsız, renksiz, risksiz ve sığ düşünceleri yüzüncü defa tekrarlamak yerine bahsettiği konuyla ilgili bizzat kendi tecrübesini olduğu gibi anlatması ve bu sayede kaçınılmaz olarak özgün şeyler söylemesi, yazdıklarında genel olarak aklın duyguya baskın olması, dünyaya genel bakışındaki gerçekçilik, insan doğasının çelişkilerini tanıması ve bu yüzden de genellikle hoşgörülü bir tavır sergilemesi ve önemli bir başka şey: Çoğu yazarın aksine, kendi dünya görüşünün haklılığından zaman zaman kuşku duyabilmesi, bazen de yoğun bir suçluluk duygusu hissetmesi... Evet, bunlar yazarın büyüklüğünün ve zekâsının bazı alametleriydi.

Öteki Renkler'le ilgili daha şimdiden pek çok söz söylememe rağmen kitabın bana verdiği hazı, onu kitapçıdan alışımı anlatırken yararlandığım türden bir benzetmeyi kullanarak özetlemek zorundayım: *Öteki Renkler*'i okumak, mesleğine âşık bir baristanın özenle hazırladığı, doğal, taze çekirdeklerden yeni çekilmiş, kokusu insanın zekâsını uyandıracak kadar güzel, lezzeti insana yaşama zevkini verecek yoğun, sıcak, kıvamlı,

buğusu üzerinde nefis bir kahveyi ağır ağır yudumlamaya benzer.

Öteki Renkler'den sonra *İstanbul: Hatıralar ve Şehir* kitabını okudum. *Öteki Renkler*'den daha canlı olan bu kitapta resmetmek ile yazmak çok daha iç içe geçiyor, o kadar ki kitabın sonunda ressam tamamen yazara dönüşüyordu. Kendisinin söylediğinin aksine bu bir karar değil, bence kuşkusuz bir zorunluluktaki. Ressam dediğin, çocuk olduğunun farkında olmayan bir çocuktur. Yazar ise çocuk olduğunun tamamen farkına vardığı halde büyülemek de istemeyen bir çocuktur. "Herkes her şeyi mecburen yapar," demiştim: Pamuk da o güne kadar sahip olduğu tüm özellikler dolayısıyla yazar olmak durumundaydı. "Edebiyat' diye bir şey yoktur, sadece yazarlar vardır," demiştim bir de: İşte artık "yazar" olan, dolayısıyla "edebî şeyler yazan" biri değil, kendi edebiyatını yaratan biri haline dönüşen Pamuk, İstanbul'da çok daha büyük işler başarmış, çok daha fazla kendisi olmuştu. O kitapta anlattıklarıyla, karşısına pek çok kişiyi, hatta kendini ve ailesini dahi alabilecek kadar cesur; içinde yaşadığı şehrin birkaç yüzyıllık hikâyesine karşı içten bir şefkat ve sevgiyle doluydu: İstanbul'un ruhunu, kendinden önce İstanbul'u anlatan yazarların ruhunu ve sonunda bizzat kendi ruhunu yakalamıştı! Bunlar ancak edebî zekâyı zengin bir kültürle ve yine dâhilere özgü edebî dürüstlikle birleştirebilen bir yazarın harcı olabilirdi.

Bunun gibi özellikleri sayesinde Orhan Pamuk'u sevmiştim. Fakat kişisel bir sebebim daha vardı: Onun söylediklerini ve hissettiklerini çok iyi anlıyordum, çünkü hayata ve sanata bakışımız çok benziyordu!

Orhan Pamuk, hayata ve edebiyata bir çocuk gibi bakıyordu: "Büyük"lerin önkabullerinden,

yüzeyselliğinden, bıkkınlığından, ikiyüzlülüğünden uzaktı. Her şeyi ilk defa görüyormuşçasına heyecan duyuyor, yeni, yaratıcı her şeye karşı her zaman samimi bir merak besliyordu. Bazen kararsız ve maymun iştahlıydı, ama her zaman oyun oynamaya aşırı düşküdü. Hayatın olağan akışından, sorumluluklarından, toplumsal rolünü oynamak zorunda kalmaktan kimi zaman o kadar sıkılıyordu ki, "büyük"ler sohbet ederken tek çareyi bir şeylerle oyalanmakta buluyor, oyalanacak bir şey bulamazsa uyuyakalıyor ya da oradan kaçabilecek durumdaysa kaçıyordu. Sevdiği, zevk aldığı şeylere karşı ısrarcıydı. Aklına geleni ne kadar tuhaf olursa olsun kolayca söyleyiveriyordu. Kınanma, utanma, çekinme, çocuksu bulunma gibi endişeleri vardı kuşkusuz; ama pek azdı. "Büyük"lerin önemsemediği, fark etseler bile gülüp geçtiği küçük şeylere, hazlara, eşyalara, tavırlara, bunlar arasındaki gizli bağlantılara, hayatın hesaba gelmez ayrıntılarına ve esrarına karşı doğal bir düşkünlüğü vardı. Hayatı genellikle sıkıcı bulduğu için edebiyatı seçmişti. Vatani, İslam âlemini, işçi sınıfını, dünyayı, insanlığı kurtarmak gibi "büyük" amaçları yoktu. Edebiyat onun için ağzına kadar rengârenk, çeşit çeşit oyuncaklarla dolu kocaman bir odaydı. Onun için bu oyuncaklarla aylarca yıllarca oynamaktan, onları bozup yeniden birleştirerek yeni oyuncaklar yapmaktan, ömrünü bunlarla geçirmekten daha büyük zevk yoktu. O odaya girdiğinde dışarıda kalan kasvetli dünyayı unutuyordu.

Öteki Renkler'in önsözünden "A, evet, tam da beni tarif ediyor!" diyeceğim beş on cümle aktararak bu benzerlik bahsini kapatacağım:

"Mutlu olabilmem için her gün bir miktar edebiyatla ilgilenmem gerekiyor... Hani her gün bir

Orhan Pamuk

ilaçtan bir kaşık alması gereken hastalar vardır...” “[okuduğum kitabın] yazarının ölü olmasını da tercih ederim. Anlıyorsunuz değil mi, küçük bir kıskançlığım gölgesi, içten gelen hayranlığımın tadını kaçırmamın diye... [edebî kıskançlık iyidir!]” “Benim gibilerinin durumunda, en iyi tedavi, en büyük mutluluk kaynağı, her gün iyi bir yarım sayfa yazmaktır”... “Hakiki edebiyat bağımlısı, yazdığı kitapların güzelliği, başarısı ya da sayısıyla mutlu olacak kadar yüzeysel biri değildir. [Burası oyalanmanın erdemine ilgili can alıcı bir yer:] O edebiyatı hayatını kurtarmak için değil, yaşamakta olduğu günü kurtarmak için ister yalnızca”... “O gün iyi yazamamışsam ve bir teselli olacak iyi bir kitabın içinde kendimi kaybedememişsem neler hissettiğimi anlatayım. Kısa bir sürede dünya gözümde çekilmez, berbat bir yer olur; beni tanıyanlar benim de o dünyaya benzediğimi hemen anlarlar. Yaşamak da yaşamamak da bir diye

düşünürüm”... “Buna benzer bir ruh hali aslında her gün öğleden sonra saat bir ile üç arasında ruhuma biraz siner, ama yazıyı, kitapları bir ilaç gibi kullanmayı iyi öğrenmişimdir, cesedimin içine büsbütün dönmeden durumumu kurtarırım”... “Hayat sizi edebiyatın tesellisinden uzaklaştırarak cezalarla doludur... okulda koridorda arkadaşlarla çene çalmak, akrabalarla bir bayram günü toplanıp yemek yemek, kafası bambaşka âlemlerle ve televizyondaki o bilmemneyle dolu beyfendiyle zoraki sohbet... Birden gözlerim ağırlaşır, günün ortasında uyukum gelir. Odama dönüp tek başıma kalmanın imkânsızlığı yüzünden...”

Evet, Orhan Pamuk’un zihnıyla benim zihnimin ortak yönleri çok fazla. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki pek çok yazarı okudum ve tanıdım, ama hiçbirini onun kadar kendime yakın hissetmedim: Sanırım bizim gibiler ve biz, günlük hayatta kendine ya da başkalarına hiçbir görünür faydası olma-

yan, bir hayalet gibi çoğu zaman insan yalnızken ortaya çıkan, o soyut zevklere hastalık derecesinde düşkün insanlarız. Mutlaka bir şeye boyun eğeceksek eğer, “yalnız sanata ibadet eder ve yalnız sanattan yardım dileriz.” Başka şeylerin değil, oyalanmanın erdemine inanırız. Ve hayatı, her şeyi günün birinde bir yazıya girme ihtimali dışında neredeyse tamamen anlamsız görürüz.

Kuşkusuz Orhan Pamuk’la farklı özelliklerimiz de var. Ancak yazının açılış kısmında söylediğim gibi, “belki de günün birinde hakkında ayrı bir kitap yazacağım pek çok konu” gibi farklı özellikler konusunu da şimdilik sadece hayalî olan o kitaba bırakıyorum. Tabii o farklı özelliklerden biri hariç: *Veba Geceleri*’ni beğenip beğenmeme meselesi. Pamuk, *Veba Geceleri*’nin son halini aldığını ve yeterince iyi olduğunu düşünüyor olmalı ki yayımlanmış. Ben neden farklı kanatte olduğuma gelecek ay yazımın devamında değineceğim. ●